

**Tekst van de Annie Romein-Verschoorlezing, gehouden op 8 maart 2004 in het
Academiegebouw van de Universiteit Leiden.**

*De Annie Romein-Verschoorlezing is een gezamenlijk initiatief van de Universiteit Leiden en
het weekblad Vrij Nederland.*

Trouw nooit een vrouw met grote voeten

Wereldwijsheid over vrouwen

Mineke Schipper

Annie Romein heb ik bewonderd, sinds ik in Congo, waar ik in 1972 aan mijn onderzoek werkte, haar boek *Omzien in verwondering* kreeg toegestuurd. Ik las de twee delen achter elkaar uit. Ze was haar tijd vooruit in de manier waarop ze dacht. Toen ik haar later, zonder haar nog te kennen, in Nederland opbelde en vroeg of ze mijn intussen voltooide proefschrift over de beelden van Europeanen in Afrikaanse romans wilde lezen, zei ze meteen ja. Ik ben daarna bij haar thuis geweest in het Rosa Spierhuis in Laren en ze heeft mijn proefschrift bij NWO aanbevolen, zodat ik, mede dankzij haar, subsidie kreeg voor een handeseditie die in Europa en in Afrika is uitgegeven. Bij mijn promotie zat ze op de voorste rij. Het is voor mij een bijzondere eer om vanavond de Annie Romein-Verschoorlezing te houden.

Hoe kunnen we, als mensen afkomstig uit verschillende culturen en als mannen en vrouwen onderling, elkaar ontmoeten, zonder meteen te denken in termen van wij en zij? De mensheid bestaat grotendeels uit familieleden die maar weinig moeite doen om elkaar te leren kennen. We moeten leren om vreedzamer samen te leven op alle niveaus. De vraag naar wat culturen delen is vandaag dan ook dringender dan ooit. Het lijkt in ieder geval een beter uitgangspunt dan voortdurend de nadruk te leggen op "wij" tegenover "zij", op wie bij "ons" hoort en wie niet, op "autochtonen" tegenover "allochtonen", en omgekeerd.

Spreekwoorden over vrouwen, waar het vanavond over gaat, leggen eveneens de nadruk op "wij" tegenover "zij"; alleen, ze nemen daarbij niet de verschillen tussen culturen als uitgangspunt, maar de verschillen tussen mannen en vrouwen. Wie uit is op verschil zal altijd verschillen vinden, maar wie overeenkomsten zoekt, ontdekt ook wat mensen delen. Wat we delen is niet alleen te danken aan globalisering, zoals sommigen lijken te geloven, maar ook aan oude universalia. "*Mannen en vrouwen zijn uit dezelfde klei gevormd*" zegt een Sumerisch spreekwoord van 4000 jaar geleden en "*We komen allemaal op de wereld op dezelfde manier*" voegt een Russisch spreekwoord daar duizenden jaren later aan toe. Absoluut juist, maar waarom hebben de kleine fysieke verschillen waar mannen en vrouwen mee geboren worden vaak zulke enorme consequenties gehad?

Als mensen delen we inderdaadeen aantal dingen: we behoren tot dezelfde menselijke soort en tot nu toe wonen we allemaal op een en dezelfde planeet. We hebben met onze voorouders en met onze medemensen bepaalde basisbehoeften gemeenschappelijk: voedsel, onderdak, veiligheid en voortplanting zijn wezenlijk voor de mensheid als geheel. Overal in de wereld gaan spreekwoorden over herkenbare ervaringen als verliefd worden, vrijen, trouwen, rouwen, en over wat we delen of juist niet mogen delen, omdat we zijn uitgerust met een mannelijk of een vrouwelijk lichaam.

Mensen worden geprogrammeerd als mannen en vrouwen, zonder zich daarvan bewust te zijn. In hun compacte en memorabele vorm onthullen spreekwoorden de manier waarop mensen naar het leven kijken en ze zijn dan ook een uitstekende graadmeter om uit te vinden in hoeverre wij vandaag anders tegen traditionele boodschappen aankijken dan onze voorouders. Misschien houden we, individueel of als groep, juist liever vast aan oude overgeleverde opvattingen, omdat we menen dat ze in ons voordeel zijn of omdat we doodsbang zijn voor de gevolgen van verandering.

Waarom menen culturen dat mannen anders behandeld moeten worden dan vrouwen? Spreekwoorden beantwoorden die vraag: ze werpen een fascinerend licht op de wereldwijd bestaande taakverdeling op grond van sekseverschillen. Het voortdurend hameren op het belang van relatief onbetekenende lichaamsverschillen heeft gevestigde hiërarchieën en rigide beelden stevig gelegitimeerd en de onderliggende belangen krachtig gefundeerd. Wie anderen het onaangename werk voor zich kan laten doen, wil dat graag zo houden. De een maakt het bed op en de ander gaat erin liggen, is een oud gezegde. In het Duits wordt gezegd: *“Gelukkig de man die met een bij is getrouwd,”* en in het Russisch: *“Huisvrouw thuis, pannenkoek met honing”*; en in het Arabisch: *“Alles komt van zijn vrouw, zelfs het strikken van zijn schoenveters”* (Tunesië).

Dat een toegewijde echtgenote een groot goed is, daarover zijn auteurs van spreekwoorden het hartelijk eens, want ze is inzetbaar in alle huiselijke ruimtes: *“Een vrouw is het beste meubelstuk in het huis”* (Nederlands; Fries; Duits; Deens). In een variant wordt toegevoegd dat ze bruikbaar is in alle kamers. Niemand geeft verworven voorrechten gemakkelijk op en als we de spreekwoorden mogen geloven, zijn vrouwen absoluut onmisbaar in het huishouden. Het enorme rendement van de volijverige huisvrouw wordt positief verwoord:

Een vrouw is een huishoudschat. (Japans)

Neem vrouwen, ze brengen je rijkdom. (Arabisch, Maghreb)

Met een handige vrouw wordt een man rijk. (Vietnamees)

Een nijvere vrouw is de beste geldkist. (Roemeens)

Een vrouw met veel [huishoudelijk] talent vult het huis tot aan het plafond. (Portugees)

Het edelmoedige aanbod om vervelende taken thuis te delen, komt in het algemeen niet op bij degene die zich in de comfortabele positie bevindt. *“Een slecht thuis stuurt jou erop uit om water en brandhout te halen”* zegt een verongelikt spreekwoord uit Rwanda, want dat is “vrouwenwerk”. Het spreekwoord waarschuwt mannen geen slaaf van hun vrouw te worden en nooit zulk vernederend werk van haar over te nemen. In Europa verwijten spreekwoorden een vrouw, die haar man zover krijgt dat hij huishoudelijke taken op zich neemt, veelvuldig dat ze de broek aan heeft, bijv. in het Nederlands: *“Waar de vrouw de broek aan heeft, draagt de man het schort.”*

Dit soort waarschuwingen aan het adres van mannen en de vele dwingende voorschriften voor vrouwen onthullen onzekerheid en angst over de bestaande verhoudingen. Als vrouwen zo onderdanig waren als ze behoren te zijn volgens zulke inperkende voorschriften en verboden, zouden deze spreekwoorden uiteraard compleet overbodig geweest zijn. Ter illustratie kies ik vanavond drie aspecten die veelvuldig in spreekwoorden aan de orde komen: de ideale fysieke omvang van vrouwen (en mannen), de angst voor vrouwelijke kennis en de ideale ruimtelijke ordening volgens genderpatronen.

Fysieke gestalte

Het feit dat vrouwen kinderen baren en mannen fysiek groter en sterker zijn heeft verreichende consequenties gehad in de cultuurgeschiedenis van de mensheid. Ook de fysieke gestalte speelt een zichtbare rol in machtsrelaties, alleen al vanwege het simpele feit, dat kleinere mensen letterlijk moeten “opkijken” naar grotere. Gedragswetenschappers hebben bevestigd dat grote mannen indruk maken door hun fysieke lengte. Veel vrouwen zijn fysiek kleiner dan volwassen mannen en daardoor wordt letterlijk op ze neergekeken. Omgekeerd wordt vrouwen in spreekwoorden voorgelaten naar hun man op te kijken – en niet alleen letterlijk: “Een vrouw die van haar man houdt zegt: *“Ik kijk naar je op”*, volgens de Ashanti in Ghana bijvoorbeeld. Vaak worden vrouwen als klein en minderjarig voorgesteld en het idee dat vrouwen fysiek kleiner behoren te zijn dan hun man, wordt vaak expliciet benadrukt:

"Mijn ongeluk is te overzien", zei de man en hij trouwde een klein vrouwtje. (Fries)

Van vrouwen, ongeluk en augurken zijn de kleinste altijd de beste. (Hongaars)

Vrouwen en sardines, hoe kleiner hoe beter. (Spaans en Portugees, met varianten in Argentinië en Brazilië)

Een vrouw en het handvat van een ploeg zijn het beste wanneer ze korter zijn dan de man. (Oromo, Ethiopië/Kenia)

Een huisvrouw houdt van een kleine pot; een echtgenoot van een kleine vrouw. (Khiongtha, Bangladesh)

Grote vrouwen lijken de gangbare norm van ideale vrouwelijke afmetingen te doorbreken. Grote mannen worden ook door vrouwen meestal aantrekkelijker gevonden dan kleine, maar wat is dat eigenlijk voor onzin? In spreekwoorden wordt een vrouw die fysiek groter is dan haar partner gezien als een probleem. Is een man niet de grote stoere figuur die hij verondersteld wordt te zijn, dan zijn er gelukkig wel spreekwoorden, die benadrukken dat zijn weinig indrukwekkende gestalte echt niets afdoet aan zijn superioriteit. Hij blijft de baas:

Zelfs een man die klein van stuk is, zal groot genoemd worden in vergelijking met vrouwen. (Arabisch, Libanon.)

Er zijn geen kleine mannen. (Ashanti, Ghana)

In deze logica komen mannen altijd op de eerste plaats, zelfs als ze nog maar kleine jongetjes zijn. De Ngbaka uit de Centraal Afrikaanse Republiek hebben het kleine mannenprobleem bezworen met geruststellende metaforen. Bijvoorbeeld: *"Een kleine eekhoorn tilt een grote noot op"* of: *"Een klein touwtje bindt een groot pak dicht."* Dat kleine touwtje verwijst naar een schriel mannetje en het grote pak naar een omvangrijke vrouw. Het spreekwoord moet rechtvaardigen dat een kleine man best een grote vrouw kan trouwen zonder prestige-verlies. De grote omvang van het pak verwijst ook naar alle superieure kwaliteiten in figuurlijke zin die de vrouw mogelijk bezit. De boodschap van 'Een klein touwtje bindt een groot pak dicht' is dat een kleine man rustig met een reusachtige vrouw kan trouwen zonder de macht te verliezen, volgens de vaste regel dat de kleinste van de sterke mannelijke groep altijd nog machtiger is dan de grootste van de zwakke vrouwelijke groep. Dit idee van hiërarchie wordt ook uitgedrukt in een Nigeriaans Ikwere spreekwoord over seks: *"Hoe groot de vrouw ook is, het is de man die op haar rijdt."*

Talenten

Het thema van de al te imposante vrouwelijke verschijning, niet alleen in fysieke maar ook in figuurlijke zin, houdt spreekwoorden intens bezig. Ze verwijzen naar de imminente dreiging van vrouwelijke macht die bezworen moet worden en volgen daarbij twee strategieën, enerzijds worden vrouwen systematisch gekleineerd, anderzijds wordt met nadruk het verwoestende negatieve effect van die dreiging onderstreept. Het signaal is dat een vrouw zich het beste kan gedragen alsof ze geen macht heeft, of kennis, intelligentie of artistieke kwaliteiten. Vooral een echtgenote kan haar bijzondere talenten maar beter niet etaleren (behalve op het gebied van het huishouden en van het baren van vooral zonen) en ze moet zeker niet openlijk laten zien dat ze haar man de baas is, tenzij ze hem in het openbaar belachelijk wil maken. Daarmee zou ze, aldus de spreekwoordelijke redenering, alleen maar zijn ongenoegen en woede over zich afroepen en bijgevolg geweld of echtscheiding riskeren. Aardse praal wordt zo het privilege van mannen, of, in de woorden van een Russisch spreekwoord: *"Een slimme vrouw geeft de man de glorie."* Ze kijkt naar hem op. De onderliggende boodschap is dat het voor een man moeilijk is als zijn vrouw slimmer is dan hij. In spreekwoorden geldt de broek als metafoor voor mannenrollen en -terreinen. Met "de broek" als metafoor verbindt een Fon spreekwoord uit Benin neerbuigend anatomie en lot in een retorische vraag: *"Een vrouw in een broek, wat bengelt daarin?"* Waar vrouwen in de

verleiding komen om (letterlijk en figuurlijk) “mannelijke kleren” aan te trekken, worden mannen gewaarschuwd tegen de gevolgen van deze afkeurenswaardige neiging, vooral in het Westen (waar steeds meer vrouwen in de vorige eeuw de broek letterlijk zijn gaan dragen):

‘Allebei een broekspijp,’ zei de vrouw en ze nam de hele broek. (Fries)

Waar de vrouw de broek draagt, is de Duivel heer van het huis. (Duits)

Een vrouw is slim wanneer ze het verschil ziet tussen haar rok en zijn broek. (Schots)

De sluwe vrouw maakt haar man tot haar schort. (Engels, GB)

Waar de vrouw de broek draagt, verschoont de man luiers. (Lëtzebuergs)

Als je onderrok je past, probeer dan niet de broek van je man aan te trekken. (Creools, Martinique)

Weerzin tegenover het idee dat een vrouw talenten zou hebben wordt ook buiten Europa zonder enige gêne naar voren gebracht. In het Chinees bijvoorbeeld: *“Wanneer een vrouw geen talenten heeft, doet ze het al heel goed.”* Middelmaticigheid scoort als een hoogst aanbevelenswaardige vrouwelijke kwaliteit en vrouwen wordt afgeraden om intellectuele ambities te hebben:

Als een vrouw die te slim is trouwt, slaagt ze niet. (Twi, Ghana)

Een muilezel die hinnikt en een vrouw die Latijn spreekt, komen nooit goed terecht. (Engels, VS)

De wijsheid van vrouwen vernietigt huizen. (Russisch)

Vrouwelijke talenten in spreekwoorden worden voortdurend krampachtig gekoppeld aan de ijzeren regel dat de talenten van een man, zoals intelligentie, kennis en prestige, altijd superieur moeten zijn aan die van zijn vrouw, vooral in het openbaar.

Kennis

Dat kennis fundamenteel is, spreekt niet alleen vanzelf in de indrukwekkende ambiance van de Leidse academie. Ook spreekwoorden verheerlijken het grote belang van kennis en geleerdheid. Kennis is macht en kennis is rijkdom. Met kennis ben je nooit verloren. Kennis levert gezag en privileges op:

De weg naar wijsheid begint bij het alfabet. (Japans)

Geleerdheid is een schat die haar eigenaar overal volgt. (Chinees)

Geleerdheid heeft geen andere vijand dan onwetendheid. (Engels, VS)

Geleerdheid is beter dan goederen. (Arabisch, Marokko)

Geleerdheid is rijkdom die niet gestolen kan worden. (Filippijns)

Leer eerst, vorm dan je meningen. (Hebreeuws)

Niet weten is erg, niet willen weten is erger. (Wolof)

Het is interessant om dan vervolgens te ontdekken dat spreekwoorden om het hardst hun best doen vrouwen dit kostbare goed te ontzeggen en te voorkomen dat ze er toegang toe zouden krijgen. Er wordt gebruik gemaakt van dezelfde simpele strategieën die we eerder tegenkwamen. De eerste strategie is vrouwelijke intellectuele vermogens zo veel mogelijk te kleineren. Zo verklaart een overvloed aan spreekwoorden dat vrouwen gewoonweg geen briljante geest hebben. Of nu verwezen wordt naar vrouwelijke hersens, verstand, wijsheid, intelligentie of kennis, het zijn allemaal kwaliteiten die in brede kring worden ontkend of weggehoond:

Vrouwenverstand is verkeerd verstand. (Telegu, India)

Het hele verstand van een vrouw is haar huis; als ze dat verlaat, wordt ze waardeloos.
(Koerdisch)

Vrouwen stellen de vragen, mannen geven de antwoorden. (Arabisch)

De meest wijze der vrouwen is nog de grootste der dwazen. (Nederlands; Jiddisch)

Een wijze vrouw is twee keer een dwaas. (Engels, VS)

De tweede welbekende strategie is opnieuw om intelligente en verstandige vrouwen voor te stellen als een destructieve kracht die rampzalige gevolgen heeft, vanaf de oudst bekende bronnen, wordt mannen aangeraden daarvoor op hun hoede te zijn: *“De intelligentie van een vrouw kan een ramp veroorzaken.”* (Sanskrit)

Meestal wordt mannen dringend geadviseerd om middelmatige vrouwen te verkiezen boven slimme: *“Een vrouw met opleiding en te zoute soep zijn beide onsmakelijk”*, is een Duitse observatie. Dat een vrouw zonder geleerdheid of kennis meer toegewijd is aan haar huishouden, wordt vaak onderstreept. Een ander cruciaal voordeel is volgens spreekwoorden dat een huishoudelijke vrouw per definitie kuiser is dan een geleerde vrouw: *“Deugdzaam is de vrouw zonder kennis”* (Chinees, Taiwan), want, aldus een Franse waarschuwing: *“Een vrouw zonder schort is een vrouw voor iedereen.”* Het streven naar kennis en succes in de publieke arena wordt dan ook vooral gezien als een negatieve eigenschap bij vrouwen. Deugd en huishoudelijkheid hebben absolute prioriteit:

Bij mannen gaat kennis voor deugd, bij vrouwen gaat deugd voor kennis. (Duits)

Er wordt geschiedenis gemaakt, maar de huishoudplichten worden verwaarloosd. (Birmees)

Wanneer, alle waarschuwingen ten spijt, een vrouw toch succesvol blijkt in het openbare leven, is de sombere voorspelling dat dit haar alleen maar ongeluk zal brengen. Een Amerikaans Engels spreekwoord drukt de gevolgen dramatisch uit: *“De roem van een vrouw is de graffombe van haar geluk.”* Scholing en kennis hebben de alom gevreesde grote vrouwenvoeten uit de titel van deze lezing tot gevolg. De metafoor van de grote voeten die staat voor vrouwelijk talent is afkomstig van een Sena spreekwoord uit Malawi en Mozambique: *“Trouw nooit een vrouw met grotere voeten dan je zelf hebt”*. Toen ik dat spreekwoord vorig jaar in Peking op de Chinese Academie van Wetenschappen citeerde tegenover enkele spreekwoordspecialisten, bleek dat in het Chinees dezelfde boodschap bestaat: *“Een vrouw met grote voeten eindigt alleen in een kamer.”* Het betekent dat ze nooit een man zal vinden. Varianten van ditzelfde spreekwoord komen ook voor in India, en ook in het Hebreeuws: *“Ik wil geen schoen groter dan mijn voet.”* Grote voeten in figuurlijke zin, dat zijn de talenten van vrouwen die zich manifesteren in het openbare leven, en zulke voeten schrikken potentiële echtgenoten af, aldus de boodschap in spreekwoorden. Vooral in Europa is dit een ernstig punt van aandacht. Vaders worden er gewaarschuwd hun dochters vooral

niet te veel intellectuele bagage in het leven mee te geven, want daardoor zullen ze hun voornaamste roeping, het vinden van een man, in gevaar brengen.

Vrouwen die zo slim en kundig zijn en zo vol zelfvertrouwen dat ze mannen kritisch van repliek dienen, worden scherp veroordeeld, vooral in spreekwoorden in het Westen:

Een man wil geen vrouw die pienterder is dan hij. (Engels, VS)

Een hond is slimmer dan een vrouw. Hij blaft niet tegen zijn baas. (Russisch)

Een kip die kraait en een vrouw die Latijn kent, komen nooit goed terecht. (Duits; Spaans)

In Europa werd vroeger naar kennis en scholing verwezen als “Latijn”, van oudsher de taal van geleerdheid. *“Een ‘geleerde’ vrouw en een kraaiende kip verloochenen allebei hun voorgeschreven rol”*. *“Een vrouw die Latijn kent zal nooit een man vinden en komt slecht terecht”*, is een eeuwenoud spreekwoord dat in Europese talen mannen aanbeveelt om vrouwen buiten het academische bolwerk te houden. Een beetje droevig wenst een zorgelijke Ladino vader in Marokko zijn kind het beste: *“Moge je geluk hebben, mijn dochter, want kennis helpt je niet veel.”*

De Europese boodschap dat een vrouw die Latijn kent slecht terecht komt is ook de Atlantische oceaan overgestoken, niet alleen naar de Verenigde Staten, maar ook naar Midden- en Zuid-Amerika. Meegenomen in de culturele bagage van Portugese en Spaanse kolonistoren heeft dit idee in letterlijk dezelfde vorm wortel geschoten in landen in Zuid-Amerika:

Een geleerde vrouw is een verloren vrouw.

De glorie van een man is kennis; de glorie van een vrouw is af te zien van kennis.

Dames die doctor worden, smaken niet lekker.

Op de talrijke populaire boodschappen die erop uit zijn te voorkomen dat vrouwen toegang tot kennis hebben of zelfs maar zouden willen hebben vond ik één zeldzame uitzondering in een Spaans spreekwoord uit Puerto Rico dat geleerdheid voor vrouwen hartelijk aanbeveelt: *“Een geleerde vrouw is er twee waard”*.

Het verlangen van vrouwen naar kennis wordt dikwijls gediskwalificeerd als “nieuwsgierigheid”. Vrouwelijk verlangen naar kennis wordt daarbij voorgesteld als een slechte neiging die beter vanaf het begin onderdrukt moet worden: *“Kleine meisjes moeten geen vragen stellen”* (Engels, VS). Of: *“Een nieuwsgierige vrouw is in staat de regenboog ondersteboven te draaien om uit te vinden wat eronder zit.”* (Chinees)

Spreekwoorden zien kundige, intelligente of briljante vrouwen als onmogelijke huwelijkspartners. Daarom wordt in het Russisch gezegd: *“Geluk voor de domme, ongeluk voor de slimme.”*

Ruimtelijke ordening

De ruimtelijke ordening is in spreekwoorden duidelijk gender-gebonden, in termen van binnen- en buitenwereld, of binnens- en buitenshuis:

Het pad van de vrouw beslaat één el: van de oven naar de drempel. (Russisch)

Er rust geen zegen op een vrouw die reist en er rust geen zegen op een man die niet reist.
(Arabisch, Algerije)

Vrouwen worden geassocieerd met huis en haard en met andere metaforen die hen vastketenen aan de plek waar ze in alle deugdzaamheid oud kunnen worden, en niet ten prooi kunnen vallen aan de gretige ogen en handen en penissen van andere mannen dan hun echtgenoot, want dé onderliggende angst voor vrouwelijke vrijheid en expansie is, dat ze zwanger zou kunnen worden van een andere man dan haar eigen wettige echtgenoot. In de woorden van een Engels spreekwoord uit Jamaica: *“De naam van de vader is het geheim van de moeder.”* Voor alle zekerheid sluiten veel spreekwoorden vrouwen dan ook graag op in huis.

Een populaire boodschap in Europa en Latijns-Amerika vergelijkt een deugdzame vrouw met een gebroken been: *“Gebroekene benen en deugdzame vrouwen moeten stoel en kamer houden”*, zo wordt in het Nederlands gezegd. En een Engels spreekwoord uit het Verenigd Koninkrijk associeert haar met een verlamde: *“De vrouw die een goede naam verwacht blijft altijd thuis als was ze verlamd.”* Gebroken benen en verlamdheid geven aardig weer hoezeer het opgelegde voorwendsel van “deugdzaamheid” een verlamdende handicap (geweest) is in het leven van vrouwen. Vrouwen die van huis gaan *“lopen uit hun eerbaarheid weg”*, zoals het geformuleerd wordt in Nederlands en Vlaams. Sommige christelijke en islamitische spreekwoorden dringen onthullend eensgezind aan op thuiszitten, zodat het aantal keren in haar leven dat vrouwen hun huis kunnen verlaten zich in het ideale geval overzichtelijk beperkt tot twee of drie:

Een vrouw is drie keer weg van haar huis; wanneer ze gedoopt wordt, trouwt en begraven wordt. (Engels, GB)

Een meisje moet het huis niet meer dan twee keer verlaten: op de dag van haar huwelijk, op de dag van haar dood. (Arabisch, Maghreb/Westelijke Sahara)

Een vrouw hoort in een sluier naar het huis van haar man te komen en het te verlaten in een lijkwade. (Perzisch)

Een vrouw is goed in haar huis of in haar graf. (Pashto)

Volgens de regels van binnenshuis en buitenshuis worden vrouwen vaak geassocieerd met dieren die thuisblijven en mannen met dieren buiten:

Een vrouw, een kat en een schoorsteen verlaten nooit het huis. (Engels/Duits/Russisch).

Mannen en honden in de schuur, vrouwen en katten in de keuken. (Engels, VS)

De vrouw en de kat horen thuis, de man en de hond op het erf. (Lëtzebuergs)

Vrouwen en katten thuis; mannen en honden op straat. (Catalaans; Frans)

Vrouwen en koeien gaan niet van huis. (Italiaans)

Buffels blijven in de stal, goud in de beurs en vrouwen thuis. (Indonesisch)

Vrouwen en kippen raken verloren wanneer ze van huis naar huis zwerven. (Hindi)

Helaas, aan wantrouwen is geen eind, want is een vrouw wel echt thuis wanneer ze geacht wordt thuis te zijn en wat voert ze daar stiekem allemaal uit? *“Vertrouw geen paard op het veld of een vrouw thuis”*, waarschuwt een Russisch spreekwoord. Ook het dragen van een

sluier biedt geen garantie: *“Is één sluier wel genoeg om de vrouwelijke verdorvenheid te bedekken?”* vraagt een Tamil spreekwoord zich af.

Een verstandige echtgenote wil niet eens op reis, ze is alleen maar blij en gelukkig als ze thuis is; *“Het zijn dwaze vrouwen die vervulling zoeken in op reis gaan”*, volgens een Noord-Amerikaans spreekwoord. Mannen daarentegen worden steeds weer aangemoedigd te reizen en te trekken: de hele wereld ligt voor hen open om ontdekt te worden. Een Ests spreekwoord definieert de ruimtelijke orde als volgt: *“Het huis is de wereld van de vrouw, de wereld is het huis van de man.”* De buitenwereld wordt hier gezien als een mannenwereld en reizen een mannenaangelegenheid. De onderliggende angst is vooral dat reizen de kuisheid van een vrouw in gevaar brengt, zoals o.a. dramatisch zichtbaar wordt gemaakt in een Maleis spreekwoord: *“Een bereisde vrouw is [als] een tuin die door vee vertrap wordt.”*

Vergelijkenderwijs

In mijn onderzoek kwamen uit duizenden spreekwoorden een paar vergelijkbare visies naar voren in de verschillende delen van de wereld, of het nu gaat over het baren van dochters en zonen (meestal liever zonen), het nemen van initiatieven, met name in liefde en seks (mannen wel en vrouwen niet); de positie van weduwen (verdacht), schoondochters en schoonmoeders (negatief), ouderdom (een oude man geef hem een jong meisje, een oude vrouw, schaf haar af), schoonheid, liefde, zwangerschap, enz. Soms komen precies dezelfde beelden voor dwars door de culturen heen, wat misschien deels te danken is aan de reislust van spreekwoorden maar toch vooral aan het feit dat vrouwen (en mannen) overal hun lichaamsvorm en -functies gemeenschappelijk hebben.

Naast opvallende overeenkomsten drukken spreekwoorden natuurlijk ook culturele verschillen uit. Lokale situaties kunnen uitmonden in verschillende uitspraken. Zo wordt de kostbare waarde van water vooral geprezen in streken waar droogte heerst; de aantrekkelijke luxe van vrouwelijke mollenheid en vet wordt benadrukt in plaatsen waar honger een bedreiging vormt; het belang van een warm vuur of warme handen en dekens komt daar aan de orde waar mensen last hebben van koude vrieswinters. Ik vond, meer dan in Europa, poëtische spreekwoorden over vrouwen als bloemen in Azië, en verwijzingen naar voedsel en de schaarste daarvan in Afrika. Spreekwoorden over sluiers die veel voorkomen in islamitische landen zijn zeldzaam in Europa en de Amerika's, enzovoort.

Hoewel lokale geografische en culturele verschillen zeker een rol spelen, zijn sommige overeenkomsten beslist frappant. Dit geldt in het bijzonder voor de eindeloze voorschriften en verboden die in veel culturen in omloop zijn gebracht om vrouwen (en vooral hun baarmoeder) onder de controle te houden van wat in spreekwoorden beschouwd wordt als de “rechtmatige eigenaar” van die baarmoeder, de man die zijn eigen nageslacht veilig wil stellen. In spreekwoorden worden de fysieke inzet van vrouwen en hun doorzettingsvermogen op alle terreinen van het huishouden geprezen omdat ze mannen veel profijt opleveren, zoveel profijt dat alle mogelijke maatregelen, zelfs het gebruik van brute kracht, worden aangewend om te voorkomen dat vrouwen hun vleugels te ver zouden uitslaan in nieuwe richtingen. In tegenstelling tot de talrijke stimulerende boodschappen die mannen meekrijgen in het leven om zich op alle terreinen te ontwikkelen, proberen de meeste spreekwoorden vrouwen juist af te remmen in zaken die met het openbare leven te maken hebben: een ontmoedigingsbeleid ten aanzien van het opdoen van kennis is daar één voorbeeld van. Vrouwelijk gedrag dat gekwalificeerd wordt als “afwijkend” krijgt gewoonlijk het stigma “slechtheid” of “verdorvenheid” mee.

Er zijn opvallend veel spreekwoorden over “de vrouw” als aparte categorie. Daarin vormen negatieve boodschappen en rigide, gefixeerde rolpatronen, een opvallende meerderheid, zoals ook door andere onderzoekers in Europa, Azië en Afrika is opgemerkt. Alleen moeders worden overal ongenueanceerd de hemel in geprezen. Het meeste spreekwoordelijke commentaar op vrouwen verdedigt vooral mannelijke voorrechten en belangen, terwijl

spreekwoorden die mannen vanuit een vrouwelijk perspectief beoordelen heel zeldzaam zijn. 1[1]

Moederen

Waarom zouden er zoveel spreekwoorden zijn die vrouwen (vooral echtgenotes) zo negatief beoordelen? Volgens psychologen heeft het biologische feit dat vrouwen hun kinderen in de baarmoeder dragen en na de geboorte voeden, een enorme invloed. In die vroege periode van het leven identificeren jongens zich sterk met hun moeders als degenen die hen verzorgen, aangezien vrouwen veel meer een rol in het verzorgen van kinderen spelen dan mannelijke volwassenen. Om te leren "een man te zijn" moeten jongens eerst leren om "geen vrouw te zijn". De mannelijke behoefte aan dominantie is door psychologen toegeschreven aan de intense vroege afhankelijkheid bij zonen van de machtige moeder: als latere socialisatie jongens sterk in de richting duwt van stoere "mannelijkheid", zou dit kunnen leiden tot het ontwikkelen van hun behoefte vrouwelijke activiteiten te devalueren en de superioriteit van mannelijke rollen te beklemtonen, en wel het meest expliciet in samenlevingen waar mannelijke overheersing sterk is. 2[2]

1[1] Amba Oduyoye heeft de cruciale invloed van negatieve spreekwoordelijke beelden over vrouwen bestudeerd voor de Ashanti cultuur in Ghana. Ze onderzocht spreekwoorden over vrouwen in een grote collectie van Twi spreekwoorden uit Ghana en ontdekte dat de meeste daarvan negatieve connotaties hadden. Haar inzichtverschaffende observaties over de invloed van spreekwoorden in de Ashanti maatschappij gaan in een aantal opzichten ook op voor spreekwoorden over vrouwen in andere culturen. Zie voor Europa bijv. K. Daniels, "Geschlechtsspezifische Stereotypen im Sprichwort: Ein interdisziplinärer Problemaufriss", *Literatur in Wissen-schaft und Unterricht* 16: 18-25; en Heinrich Leonard Cox en A.M.A. Cox-Leick, *Spreekwoordenboek in vier talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels*, Utrecht 1988. Op basis van deze Europese verzameling gaf Cox de "in het algemeen seksistische eigenschappen" van spreekwoorden toe, daaraan toevoegend dat de belangrijkste spreekwoordenboeken in Europa gebaseerd zijn op "door mannen aangelegde verzamelingen" (334). Yisa Kehinde Yusuf heeft Yoruba en Engelse spreekwoorden vergeleken en opgemerkt dat deze "opvallend overeenkomstig zijn in de intensiteit van hun cumulatieve misogynie" (in "The Sexist Correlation of Women with the Non-Human in English and Yoruba Proverbs", *De Proverbio: An Electronic Journal of International Proverb Studies* 3 (1997), No.1: 1). Ook Hiroko Storm heeft in haar commentaar op Japanse spreekwoorden weinig spreekwoorden gevonden die vrouwen op een positieve manier beschrijven en veel met negatieve connotaties ("Women in Japanese Proverbs", Peter Knecht, ed., *Asian Folklore Studies* 51 (1992): 167-182).

2[2] Zie Nancy Chodorow, *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, Berkeley 1978. J. en B. Whiting (*Children of Six Cultures: A Psycho-Cultural Analysis*, Cambridge 1979: 193) zien mannelijke agressie en dominantie als een psychodynamische reactie op het waarnemen van vrouwelijke macht. Begint het allemaal bij het vrouwelijke vermogen om te baren? Zie de eerder besproken procreatie door mannelijke scheppers en scheppingsmythen in de Proloog; zie ook Peggy Reeves Sanday die een boek schreef met de veelbetekenende titel *Female Power and Male Dominance*; of Jean Stockard en Miriam M. Johnson, "The Origins of Male Dominance", *Sex Roles* 5 (1979), No.2: 210: mannen "worden gedurende hun hele leven op verschillende manieren en gebieden bedreigd met een identiteitsprobleem en met de angst afhankelijk te zijn, die samenhangt met dit identiteitsprobleem. De institutionele ordeningen die mannelijke dominantie belichamen en de culturele rechtvaardiging van mannelijke dominantie dienen gewoonlijk om mannen te helpen deze kwesties te hanteren." Het probleem zou dan verdwijnen wanneer mannen een actievare rol zouden spelen in de vroege stadia van het opvoeden van kinderen. Dit idee kan heel goed ondersteund worden door de onderliggende angst en onzekerheid die wordt uitgedrukt in zoveel spreekwoorden met betrekking tot vrouwelijke macht.

Spreekwoorden weerspiegelen die machoneiging om vrouwen verbaal of zelfs fysiek te “vernietigen”. Daarbij wordt gemakshalve vergeten dat de spreekwoordelijke moeders die wereldwijd op een voetstuk staan en bejubeld worden ook tot de vrouwelijke soort behoren. Een Spaans spreekwoord staat daar even bij stil en waarschuwt mannen dan ook niet tot het uiterste te gaan met al die beledigingen: “*Wanneer je over vrouwen spreekt, denk dan aan je moeder!*” Of jongens in hun leven machogedrag gaan vertonen lijkt, paradoxaal genoeg, erg af te hangen van het gedrag van die adorabele moeders in de vroege kinderjaren: dikwijls houden vrouwen via hun zonen hun eigen onderdrukking in stand.^{3[3]} De oplossing van dit probleem ligt er vooral in dat vaders meer en moeders misschien minder gaan moederen over hun kinderen vanaf de geboorte.

Zwijgende meerderheid

Mij is vaak gevraagd of er geen vrouwelijke tegensprekwoorden bestaan. De vroegere denkbeelden van vrouwen beperken zich in spreekwoorden net als in andere genres tot een opvallend kleine minderheid, hoezeer ik ook moeite gedaan heb om ze in geschreven bronnen te vinden en er altijd naar gevraagd heb bij mijn mondelinge zegslieden uit alle werelddelen. Controversiële stemmen van vrouwen vormen een tamelijk recent onderdeel van de geschiedenis van de mensheid. Het is zelfs waarschijnlijk dat de zwijgende meerderheid van onze voormoeders, geïndoctrineerd door de heersende ideeën, zich gehoorzaam gevoegd heeft naar de bestaande orde waarnaar in de spreekwoorden verwezen wordt als “de natuurlijke” orde.

De gevolgen van deze indoctrinatie zijn niet uitgebleven. Onderzoekers zijn het er inmiddels vrij uitgesproken over eens dat overal op onze planeet nog altijd standaardpatronen bestaan in het toewijzen van status en arbeidsverdeling. In 1980 vatten David Levinson en Martin Malone deze rolverdeling kort samen: “In vrijwel alle samenlevingen zijn mannen beter af dan vrouwen. Mannen hebben meer macht, ze hebben meer status en genieten meer vrijheid. Mannen zijn in het algemeen hoofd van het gezin, ze oefenen aanzienlijk meer macht uit in juridische, politieke en religieuze aangelegenheden, ze nemen wisselende seksuele partners, ze mogen vaak meer dan één vrouw hebben, ze hebben grotere vrijheid in de keuze van hun partner, ze wonen meestal dicht bij hun eigen familie. Vrouwen, daarentegen, worden vaak apart gehouden of vermeden tijdens hun menstruatie, ze moeten vaak hun man met een of meer medevrouwen delen, ze worden veracht in geval van kinderloosheid en worden dikwijls gedwongen om de publieke arena aan mannen over te laten. Het grootbrengen van kinderen is het enige terrein waarop vrouwen geregeld meer invloed uitoefenen dan mannen.”^{4[4]}

Er verandert er in onze tijd erg veel, langzaam maar zeker. Toch blijkt ook in de oude wereldwijsheid van spreekwoorden de enorme invloed en macht van vrouwen opvallend aanwezig, tegenover een op het eerste gezicht geweldige overmacht. Vrouwen worden in spreekwoorden steeds weer voorgesteld als economisch afhankelijk van mannen en mannen als seksueel afhankelijk van vrouwen. Spreekwoorden over liefde en seks weerspiegelen hiërarchische relaties, seksuele stereotypen en dubbele standaards waarin op het eerste gezicht vrouwen vooral slachtoffers lijken van mannelijke macht. Volgens een aantal spreekwoorden kan mannelijkheid alleen betekenen dat je een vrouw moet “bezitten”, en liefst meer dan een, maar van het omgekeerde mag geen sprake zijn.

Er is echter aan dit verhaal een andere kant, die in spreekwoorden indirect ook tot uiting komt. Niet alleen vrouwen zijn “object”; in bepaalde opzichten kunnen mannen dat ook zijn, niet alleen omdat ze zich laten manipuleren door de aantrekkelijkheid van vrouwen, maar ook omdat ze een moeder nodig hebben. Zonder zich daarvan bewust te zijn kan een man zijn vrouw zien als een verlengstuk van zijn moeder en ze kan intuïtief op deze behoefte inspelen

---

^{3[3]} Tonja Kivits, art.cit. p. 18.

^{4[4]} David Levinson en Martin J. Malone, *Toward Explaining Human Culture*, New Haven 1980: 267

door hem als haar kind te behandelen. Ze zet het gemoeder gewoon voort door haar man te verwennen en te aanbidden, met alle niet aflatende attentie waaraan moeders, althans in spreekwoorden, hun zonen verslaafd hebben gemaakt vanaf hun geboorte als mannelijk kind. Zulke verwerende jongens blijven hun hele leven onvolwassen en zijn van hun vrouwen afhankelijk als kinderen, zelfs als die kinderen belangrijke posities innemen zodra ze het huis verlaten. Veel spreekwoorden weerspiegelen hoezeer mannen afhankelijk zijn van de zorg van moederlijke vrouwen die geen eigen ambities buitenshuis (mogen) hebben, maar in huis oppermachtig zijn.

Globalisering

“Als vrouw geboren worden, betekent een weggegooid leven”, merkte een vrouw van het platteland in Bhutan berustend op in een tv-programma over ontwikkelingsvragen. Zij zag geen uitweg uit de hiërarchie die in spreekwoorden wordt aangeprezen en had het idee van verandering tijdens haar leven al opgegeven. Talloze vrouwen over de hele wereld genieten echter vandaag meer vrijheid dan hun grootmoeders en zelfs hun moeders ooit hadden kunnen dromen. Succesvolle vrouwen hebben meer opleiding en meer prestigieuze banen dan vrouwen ooit hadden in vorige generaties. Zij zijn een inspirerend voorbeeld voor hun zusters, vriendinnen en dochters. In het Bengali is nu een populaire slagzin in omloop die onderwijs voor vrouwen aanmoedigt: *“Geef mij een goed opgeleide moeder en ik geef je een welvarende natie.”*

Er zijn ook samenlevingen en culturen waarin de veranderende rollen van vrouwen gezien worden als verraad aan traditie of religie.^{5[5]} In zulke samenlevingen worden de grenzen tussen de lokale eigen kring en de buitenwereld streng bewaakt, bijvoorbeeld in fundamentalistische kringen in de Islam die globalisering verwerpen en per definitie de invloeden uit het Westen en westerse tradities, artistieke creaties, filosofie, ideeën over liefde, seks, leven en dood, en vooral vrouwenrechten van de hand wijzen. Het verzet tegen dit alles wordt opvallende gecentreerd rond vrouwelijke identiteit. In de woorden van El-Khayat, een psychiater en antropoloog uit Marokko: “Zo ononderbroken heeft het typeren van vrouwenrollen en -status vijftien eeuwen lang geduurd, dat vrouwelijke identiteit de kern vormt van de moslimsamenleving”.^{6[6]} Er zijn echter ook andere Islamitische opvattingen waar tekenen van hybriditeit te vinden zijn: Mullah Mohammed Khatami werd als volgt geciteerd in de *Herald Tribune* (10 dec. 1997): “Onze tijd is er een waarin Westerse cultuur en beschaving de overhand hebben en het begrijpen daarvan is noodzakelijk. Islamitische naties kunnen er alleen in slagen vooruit te komen als ze de positieve wetenschappelijke, technologische en maatschappelijke prestaties van de Westerse beschaving benutten, een stadium waar we onvermijdelijk doorheen moeten om de toekomst te bereiken.”

In veel culturen roept globalisering niet alleen nieuwe debatten op, maar ook een verharding van traditionele visies op verschil. Schending van diepgewortelde heersende waarden, die meestal ook zwaarwegende belangen vertegenwoordigen, wordt als taboe beschouwd. Dit verklaart het soms heftige verzet tegen verandering in tradities.

Dankzij globalisering zijn culturen intussen meer met elkaar verweven geraakt dan ooit tevoren. We hebben meer toegang tot elkaars tradities dan we ooit eerder in de geschiedenis hadden. We weten meer over onze culturele verschillen, maar het lijkt er op dat we nog altijd te weinig willen weten over wat we als mensen delen. Een analyse van man/vrouw tradities door de culturen heen kan bijdragen aan bewustwording van het erfoed dat we nog altijd aanvaarden als “natuurlijk” of waarvan we, juist omgekeerd, denken dat we het ver achter ons gelaten hebben. Zulke erfenissen verdwijnen geleidelijk en gedeeltelijk zijn ze inderdaad al

---

^{5[5]} In veel gemeenschappen worden vandaag de dag (groepen) vrouwen nog steeds geassocieerd met “traditie”, terwijl mannen het zich gemakkelijker permitteren te kiezen voor en te profiteren van “moderniteit”.

^{6[6]} 1997, geciteerd in *Rawoo Report on Globalisation 2000*.

verdwenen, maar er is nog heel wat bagage die we met ons meedragen, vaak zelfs zonder ons af te vragen of we het ermee eens zijn of niet, gehersenspoeld als we zijn door talloze variaties op een oud refrein dat ons, eigenaardig genoeg, vaak nog heel bekend voorkomt.

Veel van de hier geciteerde spreekwoorden zijn politiek volstrekt incorrect, maar het zou even betreurenswaardig als kortzichtig zijn om dit overgeërfde interculturele gedachtegoed dan maar onder het tapijt te schoffelen en ze weg te censureren, zoals in China gebeurd is: de herdruk van vele dikke delen over tientallen jaren verzamelde spreekwoorden zijn in de nieuwste druk ontdaan van negatieve spreekwoorden over vrouwen. Probleem opgelost? We zouden ook kunnen proberen ons scherper bewust te worden van bestaande vrouwvijandige sentimenten zoals spreekwoorden die naar voren brengen, want zij hebben deel uitgemaakt (en doen dat vaak nog) van de dagelijkse conversatie in de meeste samenlevingen en hebben de culturele erfenis en de identiteit van mannen en vrouwen sterk beïnvloed. Negatieve boodschappen over vrouwen blijven wereldwijd doorklinken in het brein van policy makers en ze staan progressieve wetgeving dan ook gemakkelijk in de weg. Om die mentaliteit te veranderen is het relevant dat gedachtegoed opnieuw bekijken. Ondanks wat de spreekwoorden ons willen doen geloven, liggen ideeën over vrouwelijkheid en mannelijkheid juist niet onwrikbaar vast: ze veranderen mee met de visie en ervaring van mensen die zich bewust zijn van de macht van vanzelfsprekendheden. In dit opzicht heeft het opnieuw citeren van spreekwoorden over vrouwen absoluut een bewustmakende functie, zoals vrouwengroepen in zuidelijk Afrika bevestigden in enthousiaste brieven die mij bereikten via mijn Zuid-Afrikaanse uitgever in Johannesburg. De vrouwen rapporteerden dat ze gewerkt hadden met mijn boek *'Source of All Evil': African Proverbs and Sayings About Women*.^{7[7]} Ze hadden gediscussieerd over de thema's in spreekwoorden over de levensfasen van vrouwen, de lusten en de lasten van liefde, seks, zwangerschap, macht, enz. Ze vonden de spreekwoorden intrigerend, omdat ze hun eigen geïnternaliseerde ideeën weerspiegelden over wat het voor hen betekende "een vrouw te zijn". Na die intensieve discussies waren deze vrouwen begonnen de boodschappen in de spreekwoorden om te keren door in elke uitspraak het woord "man" door het woord "vrouw" te vervangen en omgekeerd. Dit bleek een hilarische exercitie die daverend gelach teweegbracht, maar ook diende als een *eye-opener* met betrekking tot hun eigen situatie. Hun praktische aanpak was niet die vrouwonvriendelijke hardnekkige mondelinge traditie weg te stoppen of te boycotten, maar om, in tegendeel, die erfenis zich juist opnieuw toe te eigenen. Zij slaagden er in niet alleen de impliciete invloed van die erfenis te onthullen, maar ook die invloed te ondermijnen. Zo werd het opnieuw bekijken van oude spreekwoorden een nieuwe manier om vooruit te kijken naar man-vrouwrelaties in een veranderende wereld en na te denken over de waarden die culturele tradities vandaag nog of niet meer vertegenwoordigen.

Spreekwoorden maken niet alleen deel uit van de roerige cultuurgeschiedenis van de mensheid; gedeeltelijk beheersen ze nog steeds de beeldvorming over mannen en vrouwen in de roerige wereld van vandaag. Ze geven beelden door die zich gemakkelijk in ons brein vasthechten. We moeten die beelden eerst zelf herkennen alvorens te kunnen besluiten welk deel van deze "tradities" we willen vasthouden en doorgeven aan onze kinderen en kleinkinderen. In de twintigste eeuw hebben intussen onomkeerbare veranderingen plaatsgevonden (zoals geboortenregeling) die een beslissend verschil hebben gemaakt in de levens van miljoenen vrouwen, veranderingen die voor hun dochters vaak al vanzelf spreken. Voor de eerste keer in de geschiedenis hebben mannen en vrouwen gelijkelijk toegang tot onderwijs en tot dezelfde banen, maar dit geldt alleen nog maar voor een kleine minderheid op onze planeet, terwijl er door de eeuwen heen hoge barrières zijn opgericht om deze nachtmerrie te voorkomen. Tegelijkertijd worden de levens van miljarden mensen overal in de wereld nog altijd geconditioneerd door strict gescheiden rolpatronen voor mannen en vrouwen op basis van die kleine lichaamsverschillen. Wat is er echt veranderd in het denken? Een voorbeeld uit de Leidse context. Enkele jaren geleden hield een vrouwelijke collega haar oratie. Haar man zat op de voorste rij. Twee mannelijke collega's in toga leverden fluisterend commentaar waarbij de een tegen zijn buurman zei: *'Wat ben ik blij dat ik niet in de schoenen*

---

^{7[7]} *"Source of All Evil": African Proverbs and Sayings About Women*, gepubliceerd in Nairobi in 1991 en in Johannesburg in 1992.

van haar man sta.' Ik zal geen namen noemen, maar gezien de eerder geciteerde spreekwoorden is het misschien interessant te vermelden dat de betreffende collega ook letterlijk een klein mannetje was.

Nu globalisering en migratie inwerken op onze lokale werkelijkheid, positief en negatief, wordt het lonend om onze culturele tradities en rolpatronen in intercultureel perspectief te zien. Spreekwoorden bieden daarvoor een goede *case study*. Ze brengen effectief aan het licht wat we wereldwijd delen en wat ons vandaag verdeelt. Onze beginvraag was: hoe kunnen we elkaar ontmoeten en inclusief, in plaats van exclusief, denken en spreken en schrijven? Wij zijn die familieleden, afkomstig uit culturen van overal, die elkaar niet echt graag wilden tegenkomen en nu, misschien wel noodgedwongen, met elkaar in gesprek moeten gaan bij ongezochte gelegenheden en in onvermoede situaties. Niet minder verbaasd dan de spreekwoorden zelf, die net als wij uit alle werelddelen afkomstig zijn en met elkaar in gesprek gaan in het boek dat vandaag verschijnt - *bien étonnés de se trouver ensemble...* Het kan een kosmopolitische conversatie worden die is begonnen dankzij globalisering, maar zo'n conversatie heeft diepe mondiale wortels in wat mensen allang gemeenschappelijk hadden: hun lijf en leden, en de basisnoden, angsten en ervaringen die ze sinds mensenheugenis delen.

In spreekwoorden, zagen we, worden twee hoofdgedachten over mannen zowel als vrouwen voortdurend herhaald. Mannen zijn onverbiddelijke tirannen en schaamteloze profiteurs, en mannen zijn onzekere angstige wezens. Vrouwen zijn beklagenswaardige slachtoffers en vrouwen zijn buitengewoon sterk en machtig. Deze tegenstrijdige visies op mannen en vrouwen worden beide zichtbaar in spreekwoorden, de ene openlijk en rechtstreeks, de andere meestal verborgen onder voorschriften en verboden. Een andere conclusie is dat de wereld die in deze oude overgeleverde wereldwijsheid verbeeld wordt in een aantal opzichten snel en in andere opzichten langzaam maar zeker aan het veranderen is, dankzij de voortgaande integratie van mannelijke en vrouwelijke rollen en domeinen. Op de lange weg naar wereldburgerschap delen we als mensen meer dan we misschien dachten, en het is de vraag hoe we met die erfenis willen omgaan. Om te weten waar we heen willen, is het goed om te weten waar we vandaan gekomen zijn. En ten slotte: de definitie van de ideale mens wordt ons in het Tibetaans meegegeven: *"Honderd mannelijke en honderd vrouwelijke eigenschappen maken een mens volmaakt."*

Mineke Schipper is hoogleraar Interculturele Literatuurwetenschap aan de Universiteit Leiden.

Dit is de tekst van de Annie Romein-Verschoorlezing 2004 die zij op 8 maart j.l. hield in het Groot Auditorium van de Universiteit Leiden. Bij die gelegenheid werd haar nieuwe boek gepresenteerd dat in twee talen tegelijk verschijnt, nl in het Engels: *Never Marry a Woman with Big Feet. Proverbs about Women from around the World (Yale University Press, Londen en New Haven)* en in het Nederlands: *Trouw nooit een vrouw met grote voeten. Wereldwijsheid over vrouwen (Uitg. Het Spectrum, Nid en Lannoo, België)*